

ARTYKUŁY – ARTICLES – PAPERS

„TURYZM”, 1999, t. 9, z. 1

Alicja Krzymowska-Kostrowicka

GEOEKOLOGIA TURYSTYKI – NOWY KIERUNEK BADAWCZY
W GEOGRAFII TURYZMU

LA GEOECOLOGIE DU TOURISME – LA DIRECTION NOUVELLE
DE RECHERCHES DANS LA GEOGRAPHIE DU TOURISME

THE GEOECOLOGY OF TOURISM – A NEW DIRECTION
IN THE GEOGRAPHY OF TOURISM

Artykuł przedstawia założenia teoretyczne i implikacje praktyczne nowego kierunku badawczego w geografii turystyki, jakim jest geoeologia turystyki. Omówiono w nim podstawy teoretyczno-metodologiczne tego kierunku, jego powiązania z innymi dziedzinami wiedzy, zarówno przyrodniczymi, jak społecznymi, oraz perspektywy dalszego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia badań geoeologicznych jako podstawy obiektywnych ocen warunków przyrodniczych miejsc uprawiania turystyki.

1. WSTĘP

Termin geoeologia został po raz pierwszy użyty przez Trolla w roku 1950 jako synonim „ekologii krajobrazu” (R i c h l i n g, S o l o n 1996). Jego sens polegał na wprowadzeniu do myślenia geograficznego paradygmatów nauk ekologicznych. Stosunkowo szybko, bo po dwudziestu latach, terminem tym zaczęto się posługiwać w innym znaczeniu niż to pierwotnie zakładał Troll, traktując geoeologię jako kierunek ekologii społecznej, biologicznej ekologii człowieka, czy też jako całość wiedzy zajmującej się ochroną i kształtowaniem środowiska życia człowieka (enwironmentologii). Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu zaczął przeważać pogląd, iż geoeologia jest odrębną dziedziną wiedzy geograficznej, której przedmiotem zainteresowania jest człowiek w jego środowisku geograficznym (W i l l e m s 1977, L e s e r 1989, L a v r o v 1991).

Zadaniem geoekologii jest poznanie relacji „człowiek–przyroda–gospodarka”, traktowanych jako dynamiczne systemy powiązań funkcjonalnych i przestrzennych, określające „modele zachowań” ludzi, układów przyrodniczych i sposobów gospodarowania w przyrodzie. Ponieważ badane przez geoekologię systemy są ogromnie skomplikowane musi ona, siłą rzeczy, korzystać z osiągnięć innych nauk, zarówno przyrodniczych, jak i humanistycznych, przetwarzając je zgodnie z paradygmatem ekologii sformułowanym przez czołowych teoretyków tej ostatniej, zwłaszcza: W. C. A l l e e 1931, 1951, E. P. O d u m 1955, K. A. K e r s h a w 1955 czy V. B. S o c a v a 1979. Paradygmat ten jest fundamentem geoekologicznego myślenia i źródłem inspiracji w poszukiwaniu rozwiązań.

Zróźnicowanie interakcji „człowiek–środowisko” będących głównym przedmiotem badań geoekologicznych powoduje konieczność ich podziału. Podział ten może być przeprowadzony różnie: albo, jak się to czyni w naukach ekologicznych, na podstawie poziomu wewnętrznego organizacji interakcyjnego układu, albo według form aktywności ludzkiej, lub też według kryteriów ekonomicznych.

W pierwszym przypadku rozpatrujemy interakcje „człowiek–przyroda” bądź to w ujęciu autekologicznym, badając wpływ środowiska zewnętrznego na organizm ludzki, bądź w ujęciu synekologicznym, a wówczas interesują nas głównie relacje między grupami (społecznościami) ludzkimi a geokosystemami, czyli kompleksami przyrodniczymi, np. ekosystemami, krajobrazami, zajmującymi określoną przestrzeń.

W drugim przypadku podstawowym kryterium podziału jest forma kontaktów powodująca wytworzenie się specyficznych przestrzennych układów interakcyjnych, np.: „rolnictwo–środowisko”, „miasto–środowisko”, „turystyka–środowisko”. Ten typ ujęcia jest z natury rzeczy synekologiczny. O ile jednak w typowych badaniach synekologicznych uwzględnia się populację ludzką jako całość, to w omawianym ujęciu czynnikiem wyróżniającym jest forma użytkowania środowiska przyrodniczego.

Trzeci sposób podejścia ujęcia geoekologicznego w badaniach interakcyjnych „człowiek–środowisko” polega na przyjmowaniu jako kryterium założeń bioenergetyczno-ekonomicznych, czyli tzw. ekonomiki natury. W tym ujęciu istotne jest określenie wielkości i kierunku przepływu materii, energii i informacji między człowiekiem, społecznościami ludzkimi a przyrodą, innymi słowy, ujmowanie interakcji „człowiek–przyroda” w kategoriach „kosztów–korzyści” dla obu kooperujących stron.

2. CEL I ZADANIA GEOEKOLOGII TURYSTYKI

Cechą znaną geoekologii turystyki i wypoczynku, wyróżniającą ją spośród innych koncepcji holistycznych zajmujących się problematyką turystyki,

jest jej wyraźne ukierunkowanie topologiczne, a nie regionalne. Jej zadaniem jest bowiem poszukiwanie odpowiedzi na pytania:

– jak w miejscu wypoczynku reaguje organizm ludzki na wpływ zmiennych środowiska przyrodniczego, takich jak m. in. długość dnia, dopływ energii promiennej, klimat, zmienne środowiska biotycznego itp.?

– jakie zagrożenie dla zdrowia i samopoczucia człowieka powodować mogą te zmienne w zależności od jego wieku, kondycji psychofizycznej i możliwości adaptacyjnych, jakie zagrożenia wynikają z obecności w środowisku wypoczynkowym niebezpiecznych dla życia i zdrowia organizmów zwierzęcych, roślinnych oraz alergenów?

– jak przebiega w danym środowisku proces jego percepcji przez odwiedzających, czy ocena percepcyjna miejsca wypoczynku jest zgodna z jego rzeczywistymi walorami, innymi słowy, jaki jest poziom rozbieżności między subiektywną oceną a obiektywną wartością?

– jakie modele zachowań turystycznych i więzi społecznych przeważają w danym miejscu wypoczynku, które z nich są uprzednio zdeterminowane, a które narzuca sama przyroda?

– jaki jest bilans zysków i strat z użytkowania turystycznego danego miejsca, czy też waloru, zarówno dla turystów, jak i dla przyrody?

Jak widzimy, dwa pierwsze ujęcia mają wyraźny charakter autekologiczny, dwa następne – synekologiczny (percepcja jest zawsze wytworem społecznym, choć osobniczo wyrażanym), a ostatnie – ekonomicznym (w sensie ekonomiki globalnej, a nie tylko finansowej).

3. GEOEKOLOGIA TURYSTYKI A NAUKI POKREWNE

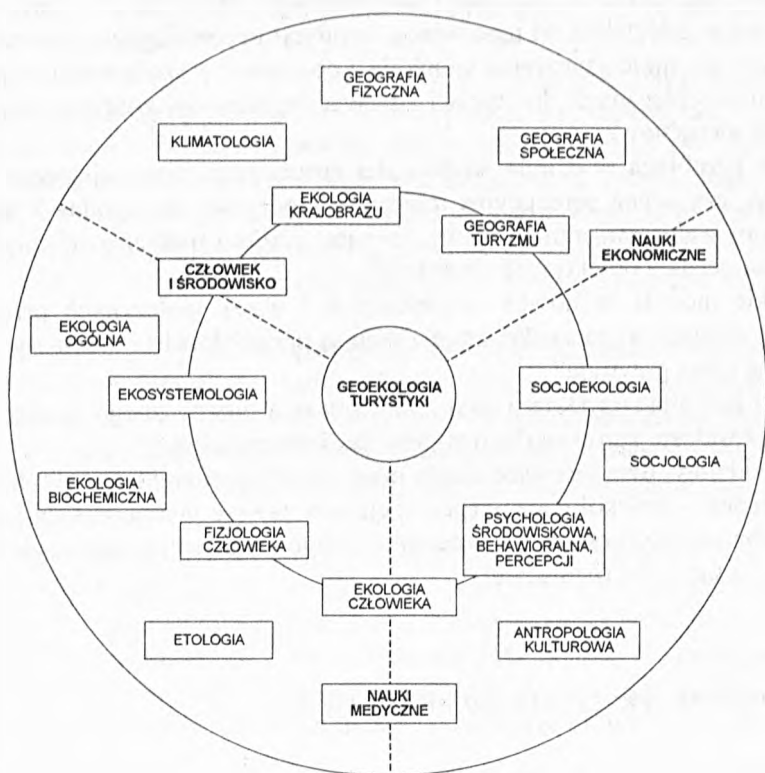
Geoekologia turystyki, jak już wspomniano uprzednio, korzysta z osiągnięć wielu nauk. Jej związki z bliskimi dziedzinami wiedzy przedstawia rys. 1.

Najbliższe temu kierunkowi badań są siłą rzeczy inne dziedziny nauk geograficznych, takie jak: szeroko rozumiana geografia fizyczna, geografia społeczna, a zwłaszcza pozostałe kierunki turystyki. Łączy je nie tylko sposób przestrzennego widzenia rzeczywistości, lecz i to, że działy te stanowią dla geoekologii turystyki i wypoczynku bogate źródło informacji.

Równie silne więzy łączą omawiany kierunek badań z naukami ekologicznymi, zwłaszcza z ekologią ogólną i ekosystemologią, które ukształtowały paradygmat geoekologii, dały jej instrumentarium badawcze, sposób analizowania rzeczywistości i syntetyzowania wyników badań.

Spośród innych nauk szczególnie bliskie powiązania występują między geoekologią turystyki a socjologią, a zwłaszcza – socjoekologią. Dotyczą one zarówno sfery teoretycznej, jak i metodologicznej. Odnosi się to zwłaszcza do

socjoekologii turystyki (Graburn, Jafari 1991, Przećłowski 1996, Smith, Eadington 1992). Mimo że prace socjoekologiczne różnią się sposobem ujęcia od stosowanych w geoeologii, ich teoretyczne przesłanki są w znacznym stopniu przyswojone przez geoeologię.

Rys. 1. Miejsce geoeologii turystyki w systemie nauk

Dessin 1. Le lieu de la géoécologie du tourisme dans le système des sciences

Specyficzne więzy łączą geoeologię z niektórymi naukami psychologicznymi. Szczególne znaczenie mają w tym przypadku osiągnięcia teoretyczne takich działów, jak: psychologia środowiskowa, psychologia społeczna małych grup, psychologia percepcji i in.

Dość oryginalne są związki geoeologii turystyki z ekologią człowieka (Human Ecology). Teoretycznie rzecz ujmując geoeologia turystyki mogłaby być traktowana jako jeden z kierunków ekologii człowieka. Łączy je bowiem zarówno geneza, założenia teoretyczne, jak i przestrzenne ujmowanie zjawisk.

W rzeczywistości jednak rozwój obu tych dziedzin nauki poszedł w zupełnie różnych kierunkach. W ekologii człowieka przeważać zaczęły badania *stricte* biologiczne, o dużych implikacjach praktycznych, dotyczące wpływu zmieniających się zewnętrznym na biomedyczne cechy organizmu ludzkiego i grup społecznych, takie jak: rozwój fizyczny, podatność na choroby, dietność itp. Drugi kierunek rozwijany obecnie w ekologii człowieka zwraca szczególną uwagę na rozpoznanie mechanizmów adaptacyjnych człowieka do zmieniających się warunków środowiska, zwłaszcza jego chemizacji, również w ujęciu biomedycznym.

Powiązania bioekologii turystyki z innymi naukami, zarówno przyrodniczymi (np. z bioklimatologią, hydrologią, biochemią), jak i humanistycznymi (zwłaszcza antropologią kulturową, etologią człowieka, naukami ekonomicznymi, czy medycznymi), mają charakter jednostronny. Nauki te są bowiem głównym źródłem informacji szczegółowych, rzadziej natomiast propozycji metodologicznych.

Obecnie intensywnie rozwijają się na świecie nauki badające relację „człowiek–środowisko”, takie jak: Environmental Ekology, Cultural Ekology, Holistic Geography, Environmental Psychology itp., które w znacznym stopniu pogłębiają naszą wiedzę o omawianych relacjach. Można zatem postawić pytanie, czy geoekologia turystyki w jakimś stopniu pokrywa się z którąś z nich? Sądzę, że nie, gdyż po pierwsze – jej przedmiot badań jest znacznie bardziej interdyscyplinarny, a zarazem tematycznie ograniczony, po drugie – zarówno metody jak i styl wnioskowania różnią się znacznie od stosowanych w wymienionych kierunkach, przede wszystkim ze względu na typologiczno-geograficzne podejście. Jest natomiast z pewnością jedną z dziedzin nauk o człowieku w jego środowisku, najbliższą może środowiskowej ekologii, jeśli uznamy człowieka wraz z jego socjalnym wyposażeniem za podstawowy przedmiot badań.

4. ROLA GEOEKOLOGII TURYSTYKI W ZMIENIAJĄCYM SIĘ ŚWIECIE

Jakie znaczenie może mieć geoekologia turystyki w zmieniającym się świecie? Ponieważ wszelkie badania w tym względzie wykazują, że zapotrzebowanie na usługi turystyczno-wypoczynkowe będzie dynamicznie rosło, przy czym obejmie ono dotychczas turystycznie bierne społeczeństwa Azji Południowo-Wschodniej, stanowiące dziś blisko połowę ludności świata, zmienić się musi styl uprawiania turystyki. Powstaną nowe formy, a inne – obecnie popularne – ulegną przekształceniom. Upowszechnienie technik wirtualnych przyczyni się do ograniczenia zapotrzebowania na turystykę poznawczą (R i f k i n 1995), równocześnie już dziś widoczne ograniczenie rezerw przestrzennych dla masowej turystyki typu SSS (Sun, Sand, Sea), przy równoczesnym zwróceniu bac-

nej uwagi na zdrowotne funkcje wypoczynku, spowodują, że każdy będzie poszukiwał optymalnego dlań miejsca i formy wypoczynku. Trzeba więc będzie przechodzić od turystyki masowej do renomowanych ośrodków – na angielską koncepcję tworzenia *honey spot* – „miseczek miodu” przywabiających turystów, jak miód przywabia pszczoły. Wówczas wiedza geoeologiczna stanie się wręcz niezbędna, gdyż tylko ona pozwoli określić, czy wypoczynek w danym miejscu będzie psychofizycznie korzystny, czy też szkodliwy, a więc czy wybrać to, czy inne miejsce.

Należy przypuszczać, że dalszy rozwój geoeologii turystyki będzie przebiegał w dwóch kierunkach:

– rozwoju teorii pozwalających na uściślenie i rozbudowę metod oceny interakcji „turystyka–wypoczynek–środowisko” (tylko nieliczne prace, np. Edington 1986, Farrell, McLellan 1987, Krippendorf 1988, Krzymowska-Kostrowicka 1997, ujmują te relacje kompleksowo);

– praktycznego aspektu badań, mającego na celu opracowanie kompendiów eko-geograficznych, dostarczających praktycznej, syntetycznej wiedzy o warunkach przyrodniczych (klimacie, podłożu litologicznym, żywej przyrodzie itp.), z jakimi wyjeżdżający spotyka się w miejscu, które wybrał na wypoczynek; na ten praktyczny aspekt badań geoeologicznych występuje już dziś zapotrzebowanie, szczególnie w społeczeństwach zwracających coraz większą uwagę na psychofizyczną efektywność wypoczynku.

PIŚMIENNICTWO

- Allee W. C., 1931, *Animal Aggregation: A Study in General Sociology*, University of Chicago Press, Chicago.
- Allee W. C., 1951, *Cooperation among Animals with Human Implications*, Schuman, New York.
- Edington J. M., Edington M. A., 1986, *Ecology, Recreation and Tourism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Farrell B. H., McLellan R. W., 1987, *Tourism and physical environmental research*, Ann. of Tourism Res., 14.
- Graburn N., Jafari J., (eds), 1991, *Tourism Social Science*, Ann. of Tourism Res. Sp. Issue, New York.
- Kershaw K. A., 1954, *Quantitative and dynamic Ecology*, Crom Helm Ltd., London.
- Krippendorf J., Zimmer P., Glauber H., 1988, *Für einen anderen Tourismus. Probleme – Perspektiven – Ratschläge*, Fischer Verl., Frankfurt a. Main.
- Krzybowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoeologia turystyki i wypoczynku*, WN PWN, Warszawa.
- Lavrov S. B., 1987, *Social Ecology and Geography*, Nauk. Dumka, Lviv.
- Odum E. P., 1959, *Fundamentals of Ecology*, Saunders Co. Philadelphia.
- Przeclawski K., 1996, *Man and Tourism. Introduction to the Sociology of Tourism*, Albis, Kraków.
- Richling A., Solon J., 1996, *Ekologia krajobrazu*, WN PWN, Warszawa.

- R i f k i n J., 1995, *Informational Revolution and Human Conditions. Perspective for the Future*, Journal of Modern Technologies, 7.
- S m i t h V., E a d i n g t o n W., 1992, *Tourism Alternatives*, Univ. Penn. Press, Philadelphia.
- S o ć a v a V. B., 1979, *Theory of Geosystems*, Nauka, Irkutsk.
- W i l l e m s E. P., 1977, *Behavioral Ecology*, [w:] *Perspectives on Environment and Behavior*, Plenum Press, New York.

Prof. dr hab. Alicja Krzymowska-Kostrowicka
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 30
00-927 Warszawa

Wpłynęło:
2 grudnia 1998 r.

RESUME

Le trait caractéristique de la géoécologie du tourisme qui la distingue d'entre autres conceptions holistiques s'occupant de la problématique du tourisme est sa tendance typologique, pas régionale, puisque elle a pour but la recherche des réponses aux questions:

– comment réagit l'organisme humain dans un lieu de repos aux variables du milieu naturel, telles que, entre autres, la longueur de la journée, l'arrivée de l'énergie radiante, le climat, les variables du milieu biotique, etc.?

– quelles menaces pour la santé et l'état général de l'homme peuvent être occasionnées par ces variables eu égard à l'âge, à la condition psychophysique, à l'aptitude pour l'adaptation, quelles menaces résultent de la présence dans le milieu des allergènes et des organismes animaux dangereux pour la vie et la santé?

– comment s'écoule dans un milieu donné le processus de sa perception, est-elle conforme aux valeurs réelles, comment est le niveau de la divergence entre l'évaluation subjective et la valeur objective vu l'âge, l'état de la santé, l'instruction, etc.?

– quels modèles des comportements touristiques et des liens sociaux sont prépondérants dans le type donné du repos, lesquels d'entre eux sont déterminés socialement et lesquels sont imposées par la nature?

– quel est le bilan des profits et pertes découlant de l'usage touristique du lieu donné ou bien de la valeur ainsi pour les touristes que pour la nature?

La géoécologie du tourisme est une direction synthétique, exploitant l'aquis de plusieurs sciences (dessin 1). Les plus proches de cette direction sont, cela se comprend de soi, les autres domaines des sciences géographiques, ainsi naturelles que sociales, surtout les autres directions de la géographie du tourisme. Egalement forts liens unissent la direction discutée avec les autres sciences écologiques: écologie de l'homme, écosystématisation et autres, avec la sociologie et surtout la socioécologie. Dans les recherches géoécologiques et touristiques un rôle important est joué par les méthodologies et les effets des recherches des sciences psychologiques et médicales concernant avant tout la perception et les conditionnements psychosociaux des comportements.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

A characteristic feature of the geocology of tourism, which makes it stand out from other holistic conceptions dealing with the problems of tourism, is the fact that it is clearly oriented towards types, and not regions. Its aim is to answer the following questions:

– how does a human organism react at the place where a man rests to the influence of the natural environment variables, such as, among others, the length of the day, the amount of the sunshine energy, climate, the biotic environment variables, etc.?

– how dangerous to human health and well-being can these variables be, depending on the age, psycho-physical condition and adapting abilities of a person, and what are the dangers of harmful allergens and animal organisms existing in the environment?;

– how is a given environment perceived and is this perception realistic? How large are the discrepancies between the subjective evaluation and the objective value, depending on the age, health condition, education, etc. of a person?;

– what models of tourist behaviour and social ties are predominant in a given type of the place of rest, which of them are socially determined and which are conditioned by the natural environment itself?;

– what is the balance between the gains and losses resulting from the tourist exploitation of a given place, for both tourists and the natural environment?

The geocology of tourism is a synthetic domain, based on the achievements of many other sciences (Fig. 1). Naturally, the closest to it are other geographical sciences, both social and those dealing with the natural environment issues, and particularly the remaining domains of the geography of tourism. The science under discussion is equally strongly connected with ecological sciences: the ecology of man, ecosystemology and other ecologies, as well as with sociology, especially with socioecology.

In the geoecological – tourist research, the methodologies and results of psychological and medical studies are particularly significant, especially when they deal with perception and psychological-social conditions for behaviour.

Translated by Ewa Mossakowska